

GELİN AĞITLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Overview On The Bride Wailings

Dr. Nesrin FEYZİOĞLU*

ÖZ

Bu makalede, sözlü kültürümüzün önemli bir bölümünü oluşturan ağıt, kına ağıtları ve çeşitli sosyal sebeplerle söylenmiş ağıtlar olmak üzere, iki alt başlık altında ele alınmıştır. Özellikle gelin ağıtları üzerinde durulmuş, bu bağlamda gelin ağıtlarının öznesi olarak kadın ve sosyal konumu, ağıt türünün imkânları içinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gelin, sözlü kültür, ağıt, kına

ABSTRACT

In this article, wailing having a great place in our oral culture has been studied in two subordinate headlines as henna wailings told due to varied social reasons. It has been given a particular importance to bride wailings. In this concept, woman as a subject of bride wailings and her social condition have been appreciated within the possibilities of wailing genre.

Key Words: Bride, oral culture, wailing, henna

Giriş

"Ağıt sözcüğü, Azerbaycan dilindeki 'ağı' (ağla, sızla) kökünden türemiştir." Ali Şir Nevaî, ağıt kelimesini, 'ağlama, mersiye, ölü için yazılan şey' olarak tanımlar.² Türk dilinin bütün lehçe ve şivelerinde, ölüm olayını konu edinen bir sözcük vardır. Önceleri 'yug' ve 'sagı' kelimeleri kullanılırken, sonradan bu sözcükler yerini Divan edebiyatımızda, 'mersiye' ve Anadolu halk edebiyatında ise 'ağıt' kelimelerine bırakmıştır. Ağıta, Özbekler; 'Matem name', Kazak ve Kırgızlar; 'Coktav', Azeriler; 'Ağı', Batı Türkistan sahasında yaşayan Türkmenler; 'Ağı', 'Tavs', 'Tavşá', Kuzey Kafkasya'da ve Dobruca'da yaşayan Nogaylar; 'Bozlaw/Bozlaw', Başkurtlar; 'Mársiya äytiv', Kumuklar; 'yas', Gagauzlar; 'dizmek' adını verirler.³ Ağıt sözcüğünün Anadolu'da kullanımı, XV-XVI yüzyılda başlamıştır.⁴ Kuzeydoğu Karadeniz bölgesinde kullanılan 'sayı yapmak veya sagı kurmak' deyimleri ile Doğu Anadolu'da kullanılan 'lavik' ve Kerkük'te kullanılan 'sızlamağ' sözcükleri genellikle aynı türden olayları tasvir etmede kullanılır.⁵ Ağıtlar, belli kişilerin ölümü ya da büyük yıkımlara neden olan doğal afetler, büyük kayıplarla ve yenilgi ile sonuçlanan kanlı savaşlar gibi belirli olayların ardından yakılır. "Bir ezgi ile

* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ A. Ş. Esen, Anadolu Ağıtları, s.13.

² Muhan Bali, Ağıtlar, s. 15.

³ Doğan Kaya, s. 245.

⁴ Bali, A.g.e., s. 14-16.

⁵ Bali, A.g.e., s. 16.

*birlikte, sonu acıklı biten olayların ardından söylenen türküler ise 'bozlak' olarak adlandırılır.*⁶ Türk tarihinin derinliklerinden bu güne sürüp gelen bu folklorik geleneğin sürdürülmesinde, en çok kadınların emeği geçmiştir. Çünkü bu folklorik ürünün yaratıcısı olduğu kadar, sürdürücüsü de çoğunlukla kadınlardır.

*"Sözlü gelenekte gerek töreni gerekse çağırılan metni ve onun ezgisini adlandırmak için özel deyimler vardır. Ancak bu deyimlerde bir anlam kesinliği yoktur. Ağıt yerine kimi zaman acıklı türkü, deme, bozlak gelin ağıtı, gelin yası, ölüm acısı gibi deyimler de kullanılır."*⁷

Eski Türklerde ölüm gelenekleri, Yuğ Törenleri adı altında çok zengin bir tarihî, sosyal ve kültürel içeriğe sahiptir. Sözlü edebiyatın ilk türlerinden biri olan Sagu (ağıt), Türklerin âdeta ölüm fenomenini edebiyat katına taşımalarının bir simgesi gibidir. *"Sosyolojinin tespit ettiği bir gerçek olarak sanatın bir tezahürünü cenaze törenlerinde buluyoruz."*⁸ *"Bu törenlerde daha fazla sanatın söze, terennüme, mimarî ve tezyinata bağlı şubeleri gelişmektedir. Menşei korkunç ve dramatik bir sahne gösteren cenaze törenleri, yavaş yavaş tamamı ile lirik bir karakter olarak mersiyeleri, duaları, tazarruları, ağıtları doğurmuştur."*⁹ Yara derin, yangın büyük olunca, izler de daha kalıcı olunca, bu sanatsal ve kültürel olgu daha belirgin ve vurgulu bir varlık gösterir. Baba ocağından ayrılan genç kızın ardından yakılmış olan ağıtların onlarca, yüzlerce yıldan beri yok olmadan dillerde söylene- gelmesinin altında da bu gerçek yatar.

Ağıt ve ağıt söyleme geleneği, çeşitli Türk boyları tarafından yaşatılarak günümüze kadar gelen en eski geleneklerden biridir. Orhun Abideleri'nde, Kültigin'in ölümünü, Bilge Kağan'ın söyleyişi ile görürüz. Ağıt aynı zamanda içinde, türkü, destan, şiir ve tiyatroya dair izleri barındırır. Bir ölüm olayı ya da üzücü, acı bir olayın ardından söylenen bir halk türküsü çeşididir. Ölen kişi ya da başından acı bir olay geçen kişinin iyiliklerinden, davranışlarından ve yaşamındaki önemli olaylardan söz eder. Geleneksel bir dizi hareket eşliğinde kendine özgü kafiyeli ve vezinle söylenir. Yarı anonim folklor ürünleri arasında sayılabilecek ağıt söyleme işine, ağıt yakma, söyleyenlere de ağıtçı denir. Hikâyeleri olan ağıtlar da vardır.

Ağıtlarda Konu ve Biçim Özellikleri

Edebî bir tür olan ağıtlar, manzum ve mensur her şekilde yazılabilir. *"Ağıtları belirleyen, şekilden çok muhtevalarıdır. Bu yüzden onlarda diğer halk edebiyatı manzum ürünlerindeki alışılmış ölçüleri ve kuralları bulamayız."*¹⁰

"En az Hunlardan ve Kök Türklerden itibaren ölü gömme ve Yuğ törenlerine bağlı olarak ananesi zamanımıza kadar gelen ağıtlar, bir bakıma ölen için söylenmiş medhiye demektir. Ancak zamanla cihanın faniliği, ömrün kısalığı, ihanet, kıskançlık,

⁶ Bali, *A.g.e.*, s. 11, 15.

⁷ Pertev Nâilî Boratav, 1982, s. 144.

⁸ Bali, *A.g.e.*, s.1.

⁹ Cahit Tanyol, *Örf ve Âdetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlâk*, s. 98.

¹⁰ Ali Çelik, *Trabzon Şalpaazarı Çepni Kültürü*, s.41.

sadakatsizlik, feleğin sitemleri, ayrılık, yurdun istila görmesi, kaybedilen toprakların millet vicdanında uyandırdığı acı, büyük ve tanınmış şahsiyetlerin ölümleri, yurt uğruna şehit düşenler, zelzele, yangın, boğulma gibi afetler ve hâdiseler, kocasının ölümü üzerine çocuk yaştaki kayını ile evlenmeğe zorlanan dul kadınla Yemen'e gidip de dönmeyenlerin verdiği ıstıraplar; kına yakma sırasında baba evinden uzaklaşırken gelinin ruhunda düğümlenen sevinçle keder, yavrularını kaybeden anneler, geyikler, koyunlar veya bir karakuş tarafından kanadı kırıldığı için uçamayan leyleğin dramı gibi pek çok vak'a, hâdis, hâl, durum, âdet, tasavvur ve hikâyeler ağıtın mana ve mahiyetini değiştirmiş oldu. Buna göre ağıt, Fransızların "élégie" deyiminin hudutları içinde şekilden ziyade muhteva olarak düşünmek lâzımdır.¹¹

Ağıtların konuları ile ilgili bu çeşitliliğe rağmen, ana konu ölümdür. "Anonim eserler çoklukla bu temayı işlemişlerdir. Halk şairleri ise ayrıca Destan, Koşma, Türkü, Semaî, Varsağı ve Hoyrat gibi başlıklar altında bu konuyu genişletmiş ve zenginleştirmişlerdir."¹² Ağıtlar, ayrılık, gurbetle ilgili geleneksel duyuş ve davranış örüntüleri çerçevesinde rahatlatıcı bir fonksiyona da sahiptir.

Elçin, ağıtlarla ilgili olarak, "Sanat seviyesine ulaşmamış ağıtlarla halk şairlerinin ağıtları olmak üzere bir tasnif yapar. Halk şairlerinin ağıtları, oldukça uzun manzumeler olup, çoklukla ölüm haberinin duyulması anında veya sonunda yazılmışlardır. İster sanat seviyesine ulaşmamış, ister ferdiyet kazanmış olsun, bütün ağıtlarda epik ve dramatik olmak üzere iki unsur iç içe yaşamaktadır. Şair veya adını bilmediğimiz şahıs, zaman-mekân çerçevesinde ölenle, onunla az çok ilgili vakaları göze çarpıcı bilgi ile destan havası içinde hikâye eder. Bundan sonra ailede veya cemiyette bıraktığı boşluğun tasvirî bir dram unsuru ile başlayıp düğümlenir."¹³

"Ağıtlarda nazım birimi, çoklukla 'dörtlük' esasına dayanmaktadır. Bu şeklin dörtten az veya çok biçimlerine rastlanır. Bu kalıpların birden beşe doğru eklenebilen mısra veya beyitleri ağıtın ezgisini artırıp hafızalarda kalmasını temin eden "nakarat"lardır. Bu mahsullerdeki yarım, tam ve zengin kafiyele daha ziyade ferdi eserlerde görülmektedir"¹⁴

"Ağıtın söyleniş üslûbu ve ezginin makamı bölgelere göre değişir. Genellikle dörtlükler halinde, on birli hece ile düzenlense de, beş ya da altı mısralık bentlerden oluşan ağıtlar da görülmektedir. Ağıtlar, çoğu zaman uzun manzumeler şeklinde söylenir. Bu metinlerde, bir vezin birliği görülmez. Serbest, konuşma üslubu ile söylenen cümlelerin kelimeleri arasında bir iç kafiye oluşturulur. Bağlantılı ya da bağlantısız bentlerden oluşan ağıtlarda bent ve bağlantılardaki mısra sayısı değişebilmektedir."¹⁵ "Türk ağıtlarında, 'söyleyiş biçimi' araştırmacıya daha çapraşık sorunlarla karşı karşıya

¹¹ Şükrü Elçin, *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, s. 1.

¹² Şükrü Elçin, *A.g.e.* s. 3.

¹³ Bkz. Şükrü Elçin, *A.g.e.*, s. 3.

¹⁴ Şükrü Elçin, *A.g.e.* s. 2.

¹⁵ Süleyman Şenel, *Türk Edebiyatında Ağıt*, s. 973.

getirir. İlk göze çarpan nitelik, söyleyişte keskinliğin, anlatıda kararlılığın ve mantık düzeninin yokluğudur.”¹⁶

Ağıt örnekleri arasında, soru-cevap şeklinde düzenlenmiş dörtlükler de bulunmaktadır. Saz şairlerine ait aruzlu ağıtlar da vardır. Ağıt türü söz unsuru, ezgisi ve tiyatral davranış kalıpları ile bir bütündür. Nitekim ağıt seslendiricileri bir takım jest ve mimikleri de anlamı bütünlemek amacı ile kullanırlar. Ağıt Anadolu'nun hemen her yerinde söylenir, ancak özellikle Orta ve Güney Anadolu'nun belirli yörelerinde yaygındır. Bu yörede yaşayan Afşarlarla Türkmenlerin hem geleneğin sürmesinde, hem de eski ağıt metinlerinin günümüze ulaşmasında önemli rolü olmuştur.

Ölüm ve ayrılığı işleyen ağıtlar içinde gelinler için yakılan ağıtlar, önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda böyle bir başlık seçtik.

Ağıtların Ezgi Yapısı

Ağıt ezgileri, söyleyicilerin müzikal hafızalarında eskiden kalan ve yerel karakter taşıyan melodi kalıplarının üzerine bina edilir. Ağıtçılar, bu ezgi kalıpları ile söz unsurlarını birleştirerek, özel ağıt icrasını gerçekleştirirler. Ağıtlarda ilgili bölgeye, yöreye ait ritim, melodi kalıpları ile yerel ağız özellikleri, yöresel tavır ve üslup ile ağıtçının bireysel üslubu, tavrı bir aradadır. Çoğunlukta olan serbest üsluplu ağıtlar, Türk halk müziğinin uzun hava formu içinde değerlendirilebilir. “*Türk halk müziği form bakımından ölçülü ve ölçüsüz olmak üzere iki durum gösterir. Ölçülü olanlarına kırık hava ki türkü ve oyun havaları bu bölüme girer, ölçüsüz olanlarına da uzun hava denir. Uzun havalar irticalen, parlando üslupta söylenir ve Anadolu'nun ayrı bölgelerinde ayrı adlar altında tanınır. Bozlak, Türkmanî, Maya, Hoyrat, Divan, Ağıt gibi... Bu türler metinleri bakımından folklorik olmayıp melodileri bakımından folklorik değer taşırlar. Çünkü her ne kadar söyleniş tarzlarında kişisel damgalar görülse de diğer melodik unsurlar tamamen halkındır. Bunları herhangi bir müzik formu içinde incelemek mümkün değildir.*”¹⁷ Ses genlikleri bir oktav kadardır genellikle. Ezgiler tiz seslerden başlayarak çoğunlukla inici bir seyir özelliği gösterirler. Sözlü kısımlarda, of aman, ah, kuzum, yavrum, anacığım gibi özel terennümler yer alır. Ağıt ezgilerinde de belli durak sesleri vardır ve serbest tartılı ağıtlarda, son bölümde karara süratle düşen melodilerin yer alması, ağıtların ortak özelliklerindedir. “*Uzun hava formunun yanında, kırık hava tarzında düzenli bir ritmi olan vardır. Serbest başlayıp, enstrümental bölümleri belli bir usulle, söz bölümleri ise serbest kurulan ağıtlar da bulunmaktadır. Bazı ağıtlar, zaman içinde türkü formuna dönüşmüştür. Bazı ağıtların içinde anonim olmayan söz parçalarının, bazı türkü parçalarının ve daha eski ağıtların karıştığı da görülmektedir.*”¹⁸ Ağıtların çoğunluğu, uzun havalar, bozlaklar ve ritim bakımından gevşek (serbest) olan öteki havalar gibi olup, ezgisel akış itibarıyla inici seyir özelliği göstermektedir.

¹⁶ A.Şükrü Esen, *A.g.e.*, s.18.

¹⁷ Veysel Arseven, (*Vasili Öküzçü*), *Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, s. 283.

¹⁸ Erman Artun, “*Osmaniye’de Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniye Ağıtları*”, Karacaoğlan’dan-Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan-Âşık Feymânî’ye Osmaniye Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri, s. 8-34.

En ince perdeler başlangıca yakındır. Ezgi kimi zaman bu en ince perdelerden yola çıkarak ses alanının tümüne iner.

Kültür değerlerimizin önemli parçalarından birini oluşturan ve yapılan bazı türkü tasniflerinde '*Düğün Türküleri*' içinde değerlendirilen ve '*Kına Türküleri*' olarak adlandırılan '*Kına Ağıtları*'nın, temel yakılış sebebi ayrılık olan '*Ağıt*' kavramı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Müziğimizde, tam beşli aralığı genişliğinde yaratılmış melodiler çok olmakla beraber, dar imkânlar içinde son derece sanatkârane işlenmiş melodilerimiz de vardır. Örneğin 'Gelin Ayşe Ağıtı' bir eksik beşli aralığı içinde gelişir. Dört ölçülük, kısa ve karakteristik bir Karadeniz ezgisidir.

*"Ağıt söyleyicileri, ağıtı yakarken tamamen doğal etkiler altındadır. Belli bir estetik görüşe sahip değildir. Besteciliğin en ilkel kaidelerinden bile habersizdir. Fakat toplumun, bu yaratıcılar üzerinde silinmez izleri vardır. Bildikleri bazı şeyler vardır. Ağıtların yanık, sevginin lirik, neşeli bir olayın ise oynak bir ağızla söyleneceğidir."*¹⁹

Gelin Ağıtları

Gelin ağıtlarını, içeriklerini dikkate alarak: kına ağıtları ve çeşitli sebeplerle söylenen diğer gelin ağıtları olmak üzere iki başlık halinde incelemek doğru olacaktır. Bizi bu tasnife zorlayan temel sebep, ağıtların, üzerinde biçimlendiği sosyal zemindir.

Kına Ağıtları

Kına ağıtları, özellikle düğün gelenekleri ile ilintili olarak oluşan, kına töreninde gelin, annesi ya da akraba bir bayan tarafından ezgili olarak söylenen söyleyişlerdir. Kına ağıtlarını söyleyicileri açısından, gelinin ağzından söylenen ağıtlar ve gelinin yakınlarının söyledikleri ağıtlar şeklinde ayırmak mümkün.

Kına ağıtları, düğünün bölümlerinden biri olan kına gecesinde kınanın hazırlanmasından, gelin kızın ellerine yakılmasına dek geçen süredeki bir dizi tören unsurundan biridir.

"Kına ağıtları, tıpkı ölüm ağıtları gibi belli bir tören unsuru taşıyan ağıtlardır. Bu ağıtlarda, ölüm ağıtları gibi bireysel ağıtlara rastlanmaz. Kına ağıtlarının hepsi anonimdir ve yalnızca kadınlar tarafından gelin kıza kına yakılırken ve genellikle sessiz, çalgısız söylenir. Yakımcı, yörede ağzı bu işe yatkın, olaya uygun söz düşürmesini bilen, orta yaşlı bir kadındır. Yakımcı, yetenekli birisiyle ağıtını o anda kız evi ile oğlan evinin durumlarına uygun söyleyişlerle süsler. Şayet yetenekli değilse daha önce kına gecelerinde söylediği dörtlüklerle de ağıtına giriş yapabilir.

Yakımcı, ağıtında kızın, anasının ve diğer yakınlarının duygularını, kızın evde bırakacağı boşluğu dile getirir. Bazen anayı, bazen kızını, bazen de her ikisini aynı dörtlükte konuşturur. Eğer kına gecesi ağıtçı biri yoksa bu işi, kız evinin yakını olan bir kadın veya kızın birkaç arkadaşı hep bir ağızdan söyleyerek yapar. Böyle durumlarda biri

¹⁹ Arseven, A.g.e., s. 291-292.

*öncülük eder, diğerleri ona uyar ve daha önceki kına gecelerinde söylenen, bilinen eski türküler tekrarlanır. Kına ağıtları hiçbir zaman para karşılığı söylenmez. Yakımcı kınaya zaten davetlidir. Kına yakma zamanı gelince kendisine usulen tekrar bir ricada bulunulur. Yakımcı da gelen ricayı geri çevirmez.*²⁰ “Türkiye'nin çeşitli yörelerinde birbirine yakın adlar verilen bu geceye, Bursa'da 'el kınası', 'has kınası', Malatya'da 'gelini kınaya çekme', Muğla'da 'kına düğünü', Uluborlu'da 'kına basma', Ünye'de 'baş bağlama'”²¹ gibi adlar verilir.

Türk topluluklarında oğlun karısına “Gelin” denir. Etimolojisi'ne göre, “gelen kimse” demektir²². Kız gelin olarak ata binerken, kız evi ağlar ve yas tutar. Bunda kıza olan şefkat ve ilginin hissesinin yanında kuracağı yeni hayatla ilgili, baba evinden uzak yeni bir hayat kurması belirleyicidir.

Kına ağıtları, düğün gelenekleri ile yakından ilişkilidir. Kına ağıtlarının örtülü anlatı kısmı, tamamen kültürümüzde değişerek gelen evlenme biçimleri ve evlenme âdetleri ile belirlenmektedir. “Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir... Topluların kültürleri evlenme biçimlerini belirlemektedir.”²³ “Türkiye’de evlenme biçimlerinin başında ‘görücülük’ gelmektedir. Görücülük yoluyla evlenme biçiminde, evlenecek erkek ve kızdan çok, ailelerin girişimi, isteği ve beğenisi rol oynamaktadır. “Türkiye’de görülen evlenme biçimleri içerisinde ‘kız kaçırma’ yoluyla gerçekleştirilenler de önemli bir yer tutmaktadır. Erkeğin kızı zorla ya da gönüllü olarak kaçırmasının dışında, daha seyrek olmakla beraber, kızın bohçasını alarak oğlan evine gidip oturması durumu vardır ki halk arasında ‘oturaklanma’ denmektedir. Bir başka evlenme biçimi de yöredeki adıyla ‘dezmal kaçırma’dır. Bu evlenme biçiminde kıza ait bir şeyin kaçırılması, kızın kaçırılması ile eş tutulur. Bunlardan başka ‘berder’, ‘Beşik kertme’, ‘kepir ya da yaban değişimi’²⁴ gibi evlenme biçimleri gözden geçirildiğinde kadının sosyal konumu açık bir şekilde görülecektir. Buradan hareketle kına ağıtlarının temel kahramanı, sosyalleşme süreci gereği, sosyal konumunu sorgulamadan kabul eden kadındır diyebiliriz. Ağıtlar içindeki kadını tanımlayıcı kurgular, kadının gelenekler, aile ve toplum içindeki varlık alanı ile ilintilidir.

Nitekim eski Türk topluluklarında ağıtın çoğunlukla erkek kahraman için yakıldığını ve epik karakterin lirizme eşlik ettiğini görüyoruz. Divanu Lugati't-Türk'deki önemli ağıt parçalarından biri olan Alp Ertunga Sagusu'nu yorumlarken Fuad Köprülü, “*bu mersiyede “yalnız lirizm değil, geniş ölçüde destanî unsur da bulunuyor, şair bir taraftan kahramanın vefatına coşkun bir hisle ağlarken, diğer taraftan tamamen sakin ve*

²⁰ Erman Artun, *Ag.e.* s. 8,34.

²¹ Tülay Er, “*Kına Türkülerinde Evlilik Felsefesi*”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, s. 157.

²² Nermin Erdentuğ, *Sosyal Âdet ve Gelenekler*, s. 38.

²³ Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, s. 185.

²⁴ Örnek, *Ag.e.*, s.186-189.

*vakarlı bir eda ile onun cenklerini, kahramanlıklarını anlatıyor.*²⁵ V.M. Zhirmunsky ve T. Zarifov, bu ağıtlara büyük bir değer vermekte ve onları *"Türk halkı arasında destanların gelişmesinde önemli bir kaynak"*²⁶ olarak göstermektedir. *Hunlarda, Göktürklerde ağıt geleneklerine bakıldığında ağıtın özellikle bir kahraman kişi (alp), han, kağan için söylendiği görülmektedir.*²⁷

Diğer Gelin Ağıtları

Diğer gelin ağıtlarında, çeşitli olaylar ve sosyal olgular etkilidir. Geleneksel evlilikler, bir felaket sonucu ölüm, iftiraya uğrayan gelin, çocukla evlendirilen gelin, uzaklara, gurbete giden gelinlerle ve diğer sebeplerle ilgili yakılan ağıtlar bu başlık altında değerlendirilebilir.

Adana'nın Kadirli ilçesinden derlenen aşağıdaki ağıtta, baba evinden ayrılmanın zorluğu karşısında hem anaya serzeniş, hem emmilere (amcalara) beddua, hem de babaya yakarış vardır.

Ana gızın çok muyudu,
Bir kız sana yük müyüdü,
Gırlası emmilerim,
Heç oğlunuz yok muyudu?

Baba gadanı alayım,
Sakalına tel olayım,
Gapında köle olayım,
Verme beni gurbet ele²⁸

Yukarıdaki ağıtta, gurbet vurgulanır. Gelinin yakın çevresi içinde evlendirilmemesinden dolayı annesine, babasına ve amcalarına sitemi, serzenişleri görünürde gurbet fikri ile ilgili olsa da yine kadın figürünün sosyal varlığı ile ilgilidir.

Çocukla Evlendirilen Gelin Ağıtı

Örnek:

Sabah olur oğlan gider oyuna
Yumru yumru taş doldurur koynuna
Ana şunun bakmadın mı boyuna

Ana beni niye verdin çocuğa
Akşamcıktan yuvarlanır bucuğa

²⁵ Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s. 102.

²⁶ Bali Muhan, *A.g.e.*, s. 70.

²⁷ Bilgi için bkz. Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* s. 177, 195 Kaşgarlı Mahmud, DLT, (Çev. Beşir Atalay), cilt 1 s. 159, Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültürü Tarihi*, s. 296, Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 88-89, 177, 210, 248, 249 Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s. 31, 70.

²⁸ Esma Şimşek, *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, s.268.

Biz gelirken bu ekinler yoğ idi
Açıldı mı yaylaların söğüdü
Kalmadı mı Eregül'ün yığıdı

Ana beni niye verdin çocuğa
Oynar oynar kum doldurur kucağa

Ana beni niye verdin ellere
Atam bari ben kendimi sellere
Sen düşürdün beni dilden dillere

Ana beni niye verdin çocuğa
Akşamcıktan yuvarlanır bucuğa ²⁹
(Bursa) Anonim

Bu ağıtın anlam olarak içeriği tahlil edildiğinde, kadının geleneksel yapı ile kuşatılmışlığı açıkça görülecektir. “Türkiye gelenek yapılı toplumlarında evlenme, toplumun merkezinde olup, haneler arasındaki bütün ilişkiler, erkek tarafı akraba olanlar hariç, evlenmelerden doğar. ...Köy toplumlarında, şehir ve kasabaların sınıflarında evlenmede bir takım âdetler ve seramoniler izlenir. Söz konusu göreneklerin yanı sıra yapıla gelmekte olan seremonilerin kökü, inançlara dayalı pratiklerdir.”⁸⁰

“Gelin olarak seçilecek kızı seçme hakkı, oğlan ana babasına ve hatta onların akrabalarına tanınan bir haktır. Bu hususta teşebbüs erkek tarafından gelir. Kız ailesi bekler. Gençlerin hiçbir söz hakkı yoktur. Kız isteme teşebbüsü görücü usulü ile yapılır. Oğulların çoğu, analarının beğendiği kızı almaya razıdırlar. ³¹Sosyal yaşamda kadın; kız çocuk, kız kardeş, eş, anne şeklindeki temel kadın rolleri ile tanımlanmaktadır. ³²Gelişmekte olan ülkeler gibi ülkemizde de cinsiyet rolleri büyük ölçüde ataerkil toplum yapısı tarafından belirlendiği için kadının önceliği ev olmaktadır. “Geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların babalarına ve eşlerine itaat etmelerini gerektirmektedir. Cinsiyet temel bir statü olup, bütün toplumlarda önemli bir anlama sahiptir.”³³ Cinsiyet, makro düzeyde kaynakların dağılımı ile kültürel inançların bireysel düzeyde ise davranış biçimleri ile durumsal yapıları içeren bir sistemdir.”⁸⁴

Genç kızı kendi olabileceği, sorumluluk alabileceği bir yaşama hazırlamak anlamlarını içeren kına ağıtlarına bu konuda en yakın olan türler masallardır. Masallara

²⁹ Şükrü Elçin, *A.g.e.* s.76.

³⁰ Nermin Erdentuğ, *A.g.e.*, s. 63.

³¹ Nermin Erdentuğ, *A.g.e.*, s. 68.

³² James M. Henslin, *Social Problems*, Sixth Edition, s. 288.

³³ Thomas J. Sullivan, *Introduction to Social Problems*, Sixth Edition Pearson Edition, s. 224.

³⁴ Cecilia L. Ridgeway ve Shelley J. Correl, “Limiting Inequality Through Interaction: The End(s) of Gender”, *Contemporary Sociology*. S.11.

bu dikkatle bakıldığında benzer bir zeminin olduğu görülür. “Ana hedefi çocuğu yetişkin yaşamına hazırlamak olan masallar, ağırlıklı olarak ergenliğin sona eriş sürecini konu edinir. Bunun en önemli temsili olan evliliğin ve kahramanlık aracılığıyla kendini kanıtlamanın başlangıcında ise; aileden, memleketten, yani bir başkasının erkinin geçerli olduğu merkezden ayrılmak yer alır. Evden ayrılan en küçük kız görkemli evliliği, erkek çocuk ise kahramanlığın ardından gelen evliliği edinecektir. Böylece bir çocuk olarak evinden ayrılan kahraman, bir yetişkin olarak geri döner veya aile kanıtlanmış olan yetişkinliğinden haberdar edilir. Ergenin, kendini diğerlerinden farklılaştırma ve yalnız kalma -sadece nesneye duyduğu ihtiyacın üstesinden gelmek anlamını taşımayan bir bağımsız hareket edebilme-kapasitesini keşfetmesinin yollarından biri de riske girmesi ve bir takım riskler yaratmasıdır. Ergenin bedenini tehlikeye sokmaya, bedeninin temsillerini denemeye ihtiyacı vardır; ve ergen bunu, yalnızlığın en ilkel biçimi olan tecrit sayesinde gerçekleştirir.”³⁵ Ergenliğe geçiş döneminin gençleri olağan yaşamda aileden genellikle ılımlı yöntemlerle uzaklaşır, kendini odasında ya da dış dünyada tecrit eder. Masalda ise kurgu keskinleşir. Yan mahallenin karşılığı, uzak bir ülke; kapanılan oda ya da mahkûmu kılman ev, yabancıların erişemediği bir saray, bir kule, bir devin mağarası; bir sokak kavgası ise anlı şanlı bir savaş haline gelir.

“Masallarda maceraya atılmak üzere evinden ayrılp, uzaklara giden gençlerin bir bölümü evlilik, bir bölümü de zenginlik derindedir. Ancak pek çoğunun hiçbir ihtiyacı, mantıklı bir amacı ya da nedeni yoktur. Kısmet olarak yenebileceği devler, savaşacağı bir kötülük, aşıp geçeceği bir bilmece arar. Aslında aradığı, ergenin rüştünü ispatlayacağı alandır. Tüm erkek kardeşlerin aynı anda kısmetini aradığı prototip masallarda yoksul baba ölmek üzereyken, çocuklarına mirasını bölüştürür ve yaşam çizgilerini bulmak üzere yolculuğa çıkmalarını vasiyet eder. Büyük kardeşlere somut, belirgin anlamları olan hediyeler verilir. Ki hepsi de ortalama bir hayatta, aklı zorlamadan, cesarete ihtiyaç duymadan kullanılacak şeylerdir. İnsanlık tarihi için ağır sonuçları olan erkeksi devlet kurma pratiği de bu psikolojik itkidenden kaynaklanmakta, yine tek bir kişinin babayla özdeşleşerek onun yerini alması ve böylece “anaerki” teriminde sosyolojik ifadesini bulan annenin ulaşılmazlığının kırılması bir toplumsal gereklilik haline gelmektedir.”³⁶ “Tek başına evinden ayrılan kızlar ise ya kovulmuştur, ya kaçırılmıştır, ya da sadık olmadığı için kaybettiği kocasının ve üvey annenin büyüyle kuğu olup uçan kardeşlerinin peşine düşmüştür. Aksi durumlarda ne ölçüde şiddet görürse görsün, hizmetçilik yapmak, dayak yemek pahasına da olsa evinden ya da hapsedildiği yerden ayrılmaya çalışmaz. Çocukluk oyunları da kıza kalmanın, oğlana gitmenin simgelerini aşılır. Oğlan tahta atla, arabayla, kılıçla, sapanla maceranın alıştırmalarını yaparken; kız bebekle evcilik oynar. Biri dışsal olanı, yabancılarla ilişki içine girmeyi, diğeri ise içsel olanı ve onun ilişkilerini benimsetir. Aynı şekilde çocukluktan itibaren ana-babanın yaşlılık dönemine dair sorumluluk kız için duygusal destek ve ev işleri, erkek içinse ekonomik yardımdır. Ki ekonomik olan da zaten dışsaldır Segal’e

³⁵ Adam Phillips, *Öpüşme, Sıkılma ve Gıdıklanma Üzerine*, (Çev. Fatma Taşkent), Ayrıntı Yay. İstanbul 2004 s.44.

³⁶ Otto Rank, *Doğum Travması*, Çev. Sabir Yücesoy, Metis Yay. İstanbul 2001, s. 86-87.

göre, “erkek çocuklar annelerinden ayrılmayı ve daha özerk bir benlik duygusu geliştirmeyi başarır. Çünkü annenin oğluya ilişkisi anaklıktır, yani oğlunu ayrı bir kişi gibi, kızını ise sanki kendisiymiş gibi narsistçe yaşantılar ve sever. Bu nedenle de özerklik duygusu gelişmemiş olan kızlar evlerinden ayrılırlar bile, himaye edenin varlığına eklenebilecekleri bir yer arar. Bu özellikle Doğu masallarında daha belirgindir. Masallarda kuyuya düşen kızın gittiği düşsel ormanda karşısına hep bir hamî çıkar. Kız, yaşlı bir ninenin kulübesinde kalır, ona hizmet eder ve karşılığında da sevgi görür. Oysa evinde, üvey anne ve kardeşler tarafından işletilen sistemli bir işkence altındadır. Sonunda orada rahatı yerinde olmasına rağmen, memleketini özleyerek, ninenin ya da dedenin verdiği hazinelerle geri döner. Prototip bir başka Türk masalında da rüyasında babasının eline altın ibrikle su döktüğünü ya da babanın klasik duruşunu bozan bir başka olayı gördüğü için kız evden kovulur. Hatta öldürülmesi emredilir, ancak celladı ona acır ve gitmesine izin vermekle yetinir. Bu durumda kızın karşısına mutlaka onu himaye edecek biri (baba motifindeki bir şeyh, bir büyücü, onu evlatlık edinen bir peri) çıkar. Kuş sütününün eksik olmadığı yaşamında, merakına yenilerek açmaması gereken kırkıncı odayı açar, olaylar gelişir, bir padişahın oğluya evlenir ve büyücü ebeveyni ona çeyiz olarak eşi benzeri görülmedik hazinelerle yüklü altından bir saray bağışlar. Ünü tüm dünyaya yayılır, seyirciler edinir ve eşsiz tahtını görmeye gelenler arasında babası da vardır. (Bazen baba iktidarını ve servetini yitirmişken onunla karşılaşır.) Gördüğü rüya gerçek çıkmca, baba pişmanlık duyar, bağışlanma diler ve kız da onu affeder. Yaptığı iyi evlilik ve edindiği servet babanın ona dönüşünü sağlamıştır. Bu arada bir de çocuğu olmuş, erişkinliğini ispatlamıştır. Bu tip masallarda ortak noktalar şunlardır: Kadın demir çarıkla kocasının ya da kardeşlerinin peşinden gitmiyorsa, yolculuğu kısa sürede onu ilk himaye edenin yanında sona erer. Evin (ya da muadilinin) yeri değişmiş olmakla birlikte, varlığı sabittir. Genç kız kurtuluşunu sabrı, ahlâkı, itaatkârlığı, çalışkanlığı, güzelliği sayesinde edinir. Geri dönüşü ya da yakınlarının ona geri dönüşü, yapılan haksızlığın kabul edilmesi ya da kötünün³⁷ (üvey / kötü olanın) cezalandırılmasıyla son bulur. Ama o genel olarak affedicidir. Hainlerle yüzleşme evliliğin ardından yapılır ve cezayı uygulayan ya da kararı veren kocasıdır. “Kadının kahramanlık, yiğitlik motifleriyle anlatıldığı masallarda ise, babanın yaşlanması ve erkek evladın eksikliği söz konusudur. Masaldaki kadın kahramanın mutlaka kanıtlanması gereken şey onun için de geçerlidir. Sonuç olarak bağımlı kadın görkemli mutlulukla ödüllendirilir. Karar mekanizmasının kadının eline geçtiği evliliklerde ise çift sahip olduklarını yitirecek, ya kadının dersini alması için bu ceza süreğen olacak ya da telafi erkek tarafından yapılacaktır. Yine de çok seyrek rastlanmakla birlikte, aykırı, hatta toplumsal cinsiyet rollerini ters yüz eden masallara da rastlanır. Ama bu masallar her ne kadar kadını yüceltiyor gibi görünüyorsa da sonunda yine bir uyarımı bulup, kadının padişahlık yetkilerini kocasına devredip, “hanım hanımcık” evinin kadını olmasıyla sonuçlanır.”³⁸

³⁷ Lynne Segal, *Ağır Çekim: Değişen Erkekler*, Erkeklikler, s. 113-114.

³⁸ Muhsine Helimoğlu, Pertev Nailî Boratav, *Masallar I Uçar Leyli “Önsözden”*, s. 7.

Masalın, diğer anlatı türlerinden hiç de farklı olmadan, ama daha keskin iletilerle bağımlı kadını kutsadığı ve ayrıntılarını da bağımlı kişiliği geliştirmek üzere kurguladığı görülür. Günümüzde bağımlılık ve bağımsızlık önermeleri bir arada sunulduğu gibi, çağın yaşam stili de bu ikili yapıyı destekler. Yine de asl olan bağımsız kadına övgüdür ve bu amaçla çıkarılan yoldaki aksamalar ya da yavaşlık tahammülsüzlük, giderek dışlamayla karşılaşılır. Bir yandan da masaldaki arkaik temel, romantizm tahayyülünde canlı imgelerle yaşamaya devam etmektedir. Ki bu her hücreyiyle erkeği bağımsız, kadını bağımlı yetiştiren kültürle uyumlu, öte yandan modernizmin derhal talep ettiği bağımsız kadın tipiyle çatışma içindedir. Ve bu iki yoldan hangisi seçilecek olursa olsun kesin olan şudur ki, üstüne basılan zeminde bir role tam olarak geçmek mümkün değildir. Bir örnek olarak rol seçimi konusunda erkekle olan ilişkiye bakıldığında, kadın iki uç kutbun arasında gel-git'ler yaşarken, erkekte de saf bir tepki alamaz: Hangi tipteki kadını ya da imgesini, ne zaman isteyeceği belli değildir. Dowling, modern dünyada barınmakla ilgili sorunlar yaşayan kadınların geri çekilme arzusunun dışında, başka bir şeyden, altta hüküm süren yargılardan söz eder. Derinlerde bir yerde kocasının sırf bir erkek olduğu için ondan daha fazla çalışması ve riske atılması gerektiğine inanmaktadır. Ki bu düşünce bilinç düzeyinde mantıklı bulunmaz ve inancını aklileştirmek üzere kadın, kendini kocasının daha yetenekli olduğuna kandırır. Güçlü olan zayıfa bakmalı, gözetip kollamalıdır ve çeşitli yollardan himayesi istenene aksi takdirde yaşayamayacağı anlatılır. Ayrıca tıpkı annenin süt çocuğunu bırakmaması gibi, o da kendine bir güvenlik alanı yaratacak ve diğer kadınların rekabetinden kurtulacaktır. Pasifliği çoğu kez erkek üzerinde iktidar kurmasını sağlayan bir araçtır. Sık sık "sana muhtacım" mesajı vererek, hem erkeğin gururunu okşamakta, hem de gidişini imkânsız kılmaktadır. Bazıları ise kocasının hemşiresi ve annesi olmayı seçer.³⁹ Özveride bulunduğunuz duygusuna kapılmaksızın kendi başarılarınızdan vazgeçebilmek için sürekli çaba harcamanız gerekir. Bir kadın sevgi dolu ve uysal olmak için, hayatı boyunca düşmanlık veya içerleme dürtülerini bastırmak durumunda kalır. Bu nedenle sık sık kendi girişim güçlerini bastırır, özlemlerinden vazgeçer ve ne yazık ki kendi yetenekleri konusunda derin bir güvensizlik ve belirsizlik duygusuyla aşırı bağımlı olup çıkar."⁴⁰

Kadınların başarılarıyla kuracakları ilişki için yol gösterici, sağlıklı bir kültürel arka plan yoktur. Onlar erkeğin başarısının dayanağı olmak üzere eğitilmiştir. "Kızlarda yaşla birlikte başkalarına yaslanma eğilimleri artar. Cinsel kimlik gelişimini yakalama sürecinde kız çocukları, gelişmiş algısal ve bilişsel yeteneklerini, anneden ayrılma sürecini ilerletmek için değil, kendi uğruna ustalığa ulaşmak için değil (ki onay için usta olmaya çok daha yakındırlar) artan bağımsızlık arayışı için değil, erişkinliğin gereklerini kavrayıp önceden görmek için kullanır ve bu gereklere uyarlar."⁴¹

Kızların oğlanlara göre daha evcimen yetiştirilmesi, onları dış dünyayla iletişim kurma konusunda deneyimsiz kılar. Evdeki işbölümünde o mutfak işlerine yardım

³⁹ Colette Dowling, Sindrella Kompleksi, *Çağdaş Kadında Bağımsızlık Korkusu*, s. 7.

⁴⁰ Symonds, "Eneurotic Dependency in Successful Women", içinde Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 1976'dan (Çev. Dowling), ibid s. 40.

⁴¹ Dowling, *Sindrella Kompleksi*, s. 106.

ederken ya da hastaya bakarken; erkek çocuk alışverişe, yani dış dünyaya gönderilir. Yumuşaklığı ve sevimliliği ile avunma sunması, kötü zamanlarda etrafı neşelendirmesi, sevgisini her zaman dile getirmesi beklenen kız çocuk, ağırlıklı olarak aile içi sosyal ilişkilerin dinamizmi konusunda eğitim alır. O bir sosyal oyunbazdır ve babasından neyi, ne zaman, gururunu ya da sempatisini ne şekilde okşayarak alacağını bilir. Bir zamanlama ve cilve ustasıdır, talepleri doğrudan değil, gönül alarak dile gelir. Sanki Haldun Taner'in söz ettiği evlilik için yetiştirmektedir kendini.⁴² İnsanlık dediğimiz şey erkeklerden oluşmuştur ve erkek kadını kendi varlığı içinde değil, kendisine göre tanımlamaktadır; kadına özerk bir varlık gözüyle bakmaz.

Sele Kapılıp, Köprüden Düşen, Gölde Boğularak Ölen Gelin Ağrıları

Bu başlıkla ilgili olarak, Zap Suyu Ağıtı, Kızılırmak Ağıtı/Türküsi, Solmaz Gelin Ağıtı, Gelin Ayşe Ağıtı, Gelin Ümmü Ağıtı... gibi ağıtlar örnek olarak verilebilir.

Bunlardan Kızılırmak Ağıtı, Kızılırmak türküsi/ağıtı Anadolu'nun dört bir yanında bilinen ve söylenen, Türk kültürüne mal olmuş çok önemli bir folklor ürünüdür. Kızılırmak'ın geçtiği-geçmediği her yerde, hemen herkes tarafından bilinir ve söylenir. Bu incelememizde söz konusu ağıtın iki ayrı derlemesine yer verdik. İlki, Muhan Bali'nin⁴³ çalışmasından alınmıştır. İkinci derleme ise Ankara-Kavaközü yöresine ilişkin bir derleme çalışmasından alınmıştır. Aynı ürünün iki farklı formunun bir arada verilmesi, folklor ürünlerinin yöresel evrimleşmesini ortaya koymasına bakımdan olduğu kadar, derleme yapılan yörelerin sosyo-kültürel özellikleri hakkında verdiği ipuçları bakımından da önem taşır. Kavaközü yöresinin Kızılırmak Türküsi de, öteki ağıtlar gibi, yarı okur-yazar ve 70 yaşlarında olan Ayşe Coşkun isimli kaynak şahıstan derlenmiştir. Kızılırmak Türküsi'nün öyküsü aslında Sivas'ta yaşanmıştır. Kendileri de Sivashlı olan Profesör Dr. Yener Okatan ve kardeşi Ahmet Sadi Okatan'dan edinilen bilgilere göre, türküye konu olan olayın yaşandığı yer, Sivas'ın yaklaşık 6 km uzağında, Sivas-Ankara karayolu güzergâhındaki, Kayseri sapağındaki köprüdür. Bu köprü, ağıtı konu olan hazin olayın ardından, Sultan Aziz döneminde, Eskicioğlu Abdurrahman Usta tarafından yeniden inşa edilmiştir. Eskicioğlu Abdurrahman Usta, Prof. Dr. Yener Okatan'ın da anne tarafından büyük dedesidir. Hatta köprü inşaatında kullanılan taşlar da, köprüye birkaç km uzaklıktaki "Şahna Kümbeti'nden getirilmiştir.Yine Prof. Dr. Yener Okatan'ın verdiği bilgiye göre, köprüye ilişkin bilgiler, şu an yerinde bulunmayan, köprü kitabesinde yer almaktadır. Rivayete göre köprü kitabesi, -bu türden yapıların kitabesinin altıda, yeniden yapım-tamir masrafları için gerekli olan altın saklı olur.- gerekçesi ile köprü'nün onarımı sırasında, bir astsubay tarafından çıkartılmıştır, Köprü kitabesinin akıbetine ilişkin bilgiler bu söylenceden öte gitmemekle birlikte, köprü'nün kitabeli halinin fotoğrafı, Ahmet Sadi Okatan'da bulunmaktadır. Ayrıca, Prof. Dr. Yener Okatan'a göre ağıtın ilgili bölümü, Sivas yöresinde: "Kızılırmak parça parça olasin, Her parçanı bir diyara salasın, Sen de benim gibi yarsız kalasın. Kızılırmak nettin allı gelini Gelini gelini pullu gelini" şeklinde söylenmektedir.

⁴² Haldun Taner, "Selçuk Erez'le Yaptığı Röportajdan", Bütün Dünya, s. 24.

⁴³ Bali, A.g.e., s.152.

Silah getir şu kartalı vuralım
Dalgıç getir şu gelini bulalım
Gelinsiz köylere nasıl varalım

Kızılırmak yedin allı gelini
Gelini gelini suna boylumu

Kızılırmak parça parça olaydın
Her parçanı bir diyara salaydın
Sen de benim gibi yarsız kalaydın
Kızılırmak yedin allı gelini
Gelini gelini suna boylumu/
Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin boynu büküldü

Kızılırmak yedin allı gelini
Gelini gelini suna boylumu ⁴⁴

*Gızılırmak parça parça olaydın
Her bir parçanı her bir yerde kalaydın
Allı gelini de balıklar alaydın
Güeye de gara haber varaydın*

*Netdin(g) Gızılırmak allı gelini
Yanağı üç garış Meyram gelini
Balıklar mı yidi datlı da dilini*

*Anah, babahı bindürdük ata
Köprüye varınca oldu da bi hata
Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin boynu büküldü*

*Netdin(g) Gızılırmak allı da gelini
Yanağı üç garış pullu da gelini
Balıklar mı yidi datlı da dilini*

*Tüfek getün(g) şu gartalı vuralım
Dalgıç getün(g) ben gelini bulayım
Biz gelinsüz nasıl köye varalım*

⁴⁴ Bali, A.g.e. s.152.

Netdin(g) Gızılırmak allı da gelini

Yanağı üç garış Meyram gelin

*Bahklar mı yidi datlı da dilini*⁴⁵ Rivayete göre Şahrüh Bey'in yaptırdığı köprüden önce şimdiki köprünün 800 metre yukarısında eski bir köprü varmış. Bu köprü, Yozgat'tan bir gelin alayı geçerken yıkılmış. Yıkılan köprünün bir ayağı hala durmaktadır. İşte Kızılırmak Ağıtı bu olayı hikâye etmektedir.

Kızılırmak Ağıtı

Altı kardeş idik bindirdik ata
Hürü'yü yolladık üç köyden öte
Kızılırmak'a varınca oldu bir hata

Nettin Kızılırmak allı gelini
Nasıl aldın allı pullu gelini

Evde **kaynanası evi bezedir***
Yolda **kaynatası** yolu gözedir
Gelinsiz haneyi kime bezedir

Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yarimi

Athılar da Kapaltı'nı dolaşır
Yengeler de kuzu gibi meleşir
Kara haber **güveyiye** ulaşır

Nettin Kızılırmak **allı gelini**
Nasıl aldın **allı pullu gelini**

Köprüye varınca köprü yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin beli büküldü

Nettin Kızılırmak allı gelini
Nasıl aldın allı pullu gelini

Tüfek getirin de şu kartalı vurayım
Dalgıç getirin de **allı gelini** bulayım
Biz gelinsiz köye nasıl varayım

⁴⁵(Arslan'ın 1991 ve 2003 yıllarında yaptığı derleme çalışmalarında, Ankara-Kavaközü Köyüyöresinde Ayşe Coşkun isimli kaynak şahıstan derlenmiştir.)

* Not: Her iki ağıtta, düğün geleneklerine ait unsurlar **bold** olarak gösterilmiştir.

Nettin Kızılırmak allı gelini
Nasıl aldım allı pullu gelini

Elinin kınası soldu mu ola
Gözünün sürmesi soldu mu ola
Evde kaynatası duydu mu ola

Nettin Kızılırmak allı gelini
Gelini gelini benim yârim

Kızılırmak parça parça olaydın
Her parçanı bir diyara salaydın
Sen de benim gibi öksüz kalaydın

Kızılırmak nettin **allı gelini**
Nasıl aldım **allı pullu gelini**

Konu ile ilgili bir başka örnek, Gelin Ayşe Ağıtıdır.
Gelin Ayşe

Koyun gelir yata yata
Çamurlara bata bata
Gelin Ayşe suya gitmiş ılgınları/yosunları tuta uta

Aman Ayşe yaman Ayşe
Dağlar başı mor menekşe

Koyun gelir kuzu ilen
Ayağımın tozu ilen
Gelin Ayşem suya gitmiş
Yanı çifte kuzu ilen

Aman Ayşe Yaman Ayşe
Dağlar başı duman Ayşe

Kırat gelir horlayarak
Ayşe'm gider parlayarak
Dün buradan gitmiş idi
Burçak burçak terleyerek

Yine Gelin Ümmü Türküsü/Ağıtı da sele kapılıp, köprüden düşen, gölde boğularak ölen Gelin Ağıtlarına verilebilecek bir diğer örnektir.

Ağıt, gelin atının ürküp Afyon'un Liyen ve Düğer Köyleri arasındaki Emre Gölü'ne dalması sonucu Gelin Ümmü'nün boğuluşu hikâye edilmektedir.

Gelin Ümmü Türküsü/Ağıtı

Kaçındasın Gelin Ümmü kaçında
Sar(ı) **altınlar delebiyor saçında**
Gelin Ümmü kaldı göller içinde

Katil göller nere kodun Ümmü'mü
Ümmü'mü Ümmü'mü Gelin Ümmü'mü

Onsekizdir siyah saçın örgüsü
Bu güzellik sana Hakk'ın vergisi
Suya düştü Ümmü kızın kendisi

Katil göller nere kodun Ümmü'mü
Ümmü'mü Ümmü'mü Gelin Ümmü'mü

Davulcusu kaya gibi dolaşır
Seymanları kuzu gibi meleşir
Evlerine kara haber ulaşır

Katil göller nere kodun Ümmü'mü
Ümmü'mü Ümmü'mü Gelin Ümmü'mü

Altın tası suya düşmüş dalabilir
Sırma saçlar su üstünde yalabilir
Şu gelinsiz gelen kervan banadır

Katil göller nere kodun Ümmü'mü
Ümmü'mü Ümmü'mü Gelin Ümmü'mü

Akmaz iken kanlı sular harladı
Gelin Ümmü başın kimler bağladı
Gökte melek yerde insan ağladı

Katil göller nere kodun Ümmü'mü
Ümmü'mü Ümmü'mü Gelin Ümmü'mü⁴⁶

⁴⁶ Şükrü Elçin, *A.g.e.* s. 20, 21.

İftiraya Kurban Giden Gelin Ağtı

Avşar Gelin Ağtı, Hüsne Gelin Ağtı bu başlıkta verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Bunlardan Hüsne Gelin Ağtının hikâyesi şöyledir: Köyün ağasının evine iki adam misafir olur. Ağa, bunlardan birine çok iyi davranır fakat diğerini sevmediği için fazla ilgilenmez. Kocasını askerde olan gelin de kayımbabasının iyi davrandığı adama hizmet eder, diğeri ile ilgilenmez. Bu duruma çok kızan ikinci misafir, geline iftira eder ve yanındaki adam ile beraber olduğunu söyler. Talihsiz gelin kayınının verdiği üç elmayı yerken, kendisine sürülen bu kara lekeyi duyar ve şu ağtı söyler:

Hüsne Gelin'in Ağtı

Kayınlaram kayınlaram
Sağdıcağım koyunlarım
Arada bir fisiltı var
Bana mıydı oyunlarım

Ağla Hüsne Gelin ağla
Yazmanın hasını bağla
Kayımbabanla mı yattım
Bacım doğrusunu söyle

Hüsneyle perde ıydım
Kirkiti çuvala koydum
Arada bir fisiltı vardı
Bana olduğunu bildim

Hepene yavrum hepene
Bakın yapıyı yapana
Bir gececik misafir oldu
Vara kapın kapana

Gelmez olasıca geldi
Bir gececik misafir oldu
İnanmayın bacım inanmayın
Elmaları kayınım verdi

Gelinin kayımbabası da bu iftiraya inanarak, oğullarına namuslarını temizlemelerini söyler. Kayını tam silahını kaldırıp öldüreceği sırada, gelin şöyle der:

Koyunlar geldi meleşir
İpler ayağıma dolaşır
Beni kimsesiz sanmayın
Şimdi cingözlerim ulaşır.⁴⁷

Ağıtta açıkça görüldüğü gibi geleneksel yapı, namus algısı ve bunun yanında tabii ki kadının aile içindeki konumu ağıtı şekillendirmiştir.

Folklorumuzda gelin ağıtları oldukça fazladır. Çalışmamızda yer verdiğimiz ağıtlar bunlardan sadece birkaçı olup, örnek teşkil edecek ağıtlara yer verilmiştir.

Sonuç

Kültürümüzde çok zengin örnekleri olan ağıt, ölüm ve ayrılık temlerinin yanında çeşitli sosyal olay ve olguların çevresinde de oluşmuş, yakılmış folklorik bir türdür. İçlerinde düğün geleneklerinden önemli izler taşıyan gelin ağıtları, ölüm ve ayrılık karşısındaki folklorik duruşu ifade etmektedir. Ancak tüm bunların yanında özellikle kına ağıtlarında türün anlatı kısmını oluşturan en önemli özne, kadın ve onun sosyal varlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelin ağıtlarının daha çok kadının sosyal varlığı, duruşu ile şekillendiğini görmekteyiz.

İncelememize örnek olarak taşıdığımız ağıtlar üzerinden geleneksel, yapı, onun belirlediği namus anlayışı, kadının aile içindeki konumunu izleyebiliyoruz.

Ağıtlarda ölüm ve ayrılık temleri ile örülmüş hikâyenin arkasında saklı anlam olarak sosyal açıdan edilgin olan kadın imgesi görülmektedir. Ağıtlarda, özgür, kendi doğasına bağlı kadın imgelemi yoktur. Tersine güçsüz, çaresiz kadın motifinin yanında, erkeği ana karakter olarak hissetmekteyiz. Gelin ağıtları bize erkek egemen toplum ve aile yapısıyla ilgili mesajlar verir. Bu anlamda aslında birçok gelin ağıtı, ataerkine karşı bir direnme gibidir. Gelin adayı ve ağıtı yakanlar, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan hayallerini kısa süreliğine de olsa ağıtın kurmaca dünyasında görmeye çalışırlar. Arınma-Catharsis hipotezine göre sanat, ideoloji gibi olgular, bizim adımıza yapılmış deneylerle içimizdeki toplum karşıtı güçlerin toplumsal yaşantımızda sorunlar yaratmadan dışarı vurulmasını sağlarlar. Gelin ağıtlarında özveri ve katlanma, kadının karakteri olarak çizilir. Bu noktalardan bakıldığında, gelin ağıtları, sosyolojik açıdan kadının sosyal yaşamdaki edilgenliğini ve bu anlamdaki değişimi de yansıtmaktadır.

⁴⁷ Esmâ Şimşek, *A.g.e.*, s.231-232.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN Veyssel, (*Vasili ÖKÜZÇÜ*), *Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, (Yayın Haz. Stephan Bulgar), Türksoy, Ankara, 2004.
- ARTUN Erman, “*Osmaniyede Ağıt Söyleme Geleneği ve Osmaniyeli Ağıtları*”, Karacaoğlan’dan-Bela Bartok’a Dadaloğlu’ndan-Âşık Feymanî’ye Osmaniyeli Kültür Sanat ve Folklor Sempozyumu Bildirileri, Matsa Basımevi, Ankara, 2005.
- BALİ Muhan, *Ağıtlar*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1997.
- ÇELİK Ali, *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü*, Trabzon Valiliği İl Kültür Yay. 1. Baskı Trabzon 1999.
- DOWLING Colette, *Sindrella Komleksi; Çağdaş Kadında Bağımsızlık Korkusu*, (Çev. Selçuk BUDAK), Öteki Yayınevi, Psikoloji Dizisi, İstanbul 1999.
- ELÇİN Şükri, *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Kültür Bak. Yay. Ankara 1990.
- ER, Tülay. “*Kıma Türkülerinde Evlilik Felsefesi*.” II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982.
- ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Ankara 1958.
- ERDENTUĞ, Nermin, *Sosyal Âdetler ve Gelenekler*, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1977.
- ESEN, A. Ş., *Anadolu Ağıtları*, İletişim Yay. İstanbul 1997/ İş Kültür Yay. Ankara 1982.
- HENSLİN, James M, *Social Problems Sixth Edition*, Prentice Hall New Jersey, 2003.
- KAYA, Doğan, *Anonim Türk Halk Şiiri*, Akçağ Yay. Ankara, 1999.
- KÖPRÜLÜ Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul 1996.
- KURAY Meryem, *Türkiye’de Kadınlar*, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-4 Yeni Yüz Yıl Kitaplığı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı İstanbul 1990.
- ORKUN Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, İstanbul 1936.
- ÖGEL Bahaeddin, *İslâmiyet’ten Önce Türk Kültürü Tarihi*, Ankara 1962.
- ÖNÜR Huriye Tekin, *Türk Toplumunda Cinsiyete Dayalı İşbölümünü Etkileyen Faktörler*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2004.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1995.
- PHİLİPS Adam, *Öpüşme, Sıkılma ve Gıdıklanma Üzerine*, (Çev. Fatma Taşkent), Ayrıntı Yay. İstanbul 2004.
- RANK, Otto, *Doğum Travması*, (Çev. Sabir Yücesoy), Metis Yay. İstanbul 2001.
- RIDGEWAY, L. Cecilia, CORREL, Shelley J, “*Limiting Inequality Through Interaction: The End(s) of Gender*” *Contemporary Sociology* Volüm 29, No: 1 January 2000.

- SEGAL Lynne, *Ağır Çekim: Değişen Erkekler, Erkeklikler*, (Çev. Volkan Ersoy), Ayrıntı Yay. Birinci Baskı, İstanbul 1992.
- SULLIVAN, Tomas J., *Introduction to Social Problems*, Sixth Edition, Pearson Edition, Boston 2003.
- SYMONDS, P. “*Eneurotic Dependency in Successful Women*”, içinde *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 1976’dan (Çev. Dowling), İbid
- ŞENEL, Süleyman, *Türk Edebiyatında Ağıt*, TDV İslâm Ansklopedisi Cilt 1 TDV Yay. İstanbul 1988.
- ŞİMŞEK Esmâ, *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Antakya, 1993.
- TANER Haldun, “*Selçuk Erez’le Yaptığı Röportajdan*”, *Bütün Dünya*, Başkent Üniversitesi Kültür Yay. Ankara, Mart 2002.
- TANYOL Cahit, *Örf ve Âdetler Sosyolojisi Bakımından Sanat ve Ahlâk*, İstanbul 1958
- YAVUZ Muhsine Helimoğlu, Pertev Nailî Boratav, Masallar 1 Uçar Leyli “Önsözden”, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 2001.